

Draaiboek rouw en verdriet

Colofon

Leeswijzer

Het *Draaiboek rouw en verdriet* is geschreven vanuit het voorbeeld dat een jeugdlid komt te overlijden. Dit kan natuurlijk ook een ouder of leider zijn. Voor de leesbaarheid hebben we het in deze uitgave over 'ouders', maar we zijn ons er terdege van bewust, dat lang niet alle leden opgroeien in een gezin met een vader en een moeder. Waar 'ouders' staat, kun je dus, afhankelijk van de leefomstandigheden van het kind, ook ouder, verzorger of verzorg(st)er lezen. Waar leider staat, bedoelen we ook bestuursleden. Ten slotte gebruiken we voor de leesbaarheid steeds de mannelijke vorm.

Het *Draaiboek rouw en verdriet* is gemaakt door: Mary Alferink, Jaaike van der Dussen, Petra de Kort en Ad de Ponti en wordt uitgegeven in goede samenwerking met steunpunt Scouting Gelderland. Het *Draaiboek rouw en verdriet* is aangepast door Reinout van Riet en Ton Vreeburg namens het landelijk opvangteam.

Voor reacties, opmerkingen of aanvullingen houden de auteurs zich aanbevolen. Graag zien ze deze tegemoet via onderstaand e-mailadres.

Aangepast door het landelijk opvangteam, najaar 2011
© Scouting Nederland

Versie 6
December 2011

Scouting Nederland • Postbus 210 • 3830 AE Leusden
tel +31 (0)33 496 09 11 **e-mail** opvangteam@scouting.nl **web** www.scouting.nl

Samenvatting

Draaiboek rouw en verdriet

Het *Draaiboek rouw en verdriet* beschrijft de manier waarop we bij Scouting Nederland moeten omgaan met een sterfgeval in de groep of in de nabije omgeving van leiding en jeugdleden. In het draaiboek staat een aantal handelingsadviezen.

Dit zijn de belangrijkste aandachtspunten:

Opvang

- Formeer tweemanschap en spreek onderlinge rolverdeling af. Bij dergelijke situatie krijgt men te maken met emotionele momenten, terwijl ook organisatorische zaken geregeld moeten worden. Maak een splitsing tussen de organisatorische en emotionele taken.
- Bepaal zorgvuldig wie met wie (nooit alleen) naar welke gesprekken en bijeenkomsten gaan. bijvoorbeeld het eerste contact met de familie.
- Zorg voor opvang van deze stafleden na afloop.

Samenwerking

- Het slachtoffer is in veel gevallen niet alleen lid van Scouting Nederland. Leg contacten en maak afspraken met de andere organisaties, bijvoorbeeld een sportclub en de school om zaken te coördineren en tijdstippen af te stemmen.

Contact met de familie

- Verifieer of bezoek op prijs gesteld wordt en zo ja, wanneer dat het beste uitkomt. Luister vooral en probeer te verkennen op welke manier de groep bij de uitvaart betrokken mag zijn. Uitgangspunt is uiteraard de wens van familie.
- Informeer de familie over de wijze waarop de leden en ouders geïnformeerd zijn en worden. Geef hen ook de verzonden brieven.

Aanwezigheid bij uitvaart

- Maak eenduidige afspraken over aanwezigheid van leden: ga je als groep of gaan leden met hun ouders, met hun klas of individueel.
- Maak afspraken over het dragen van de Scoutfit.

Herdenkingsbijeenkomst in de groep

- Benut bij de organisatie de kwaliteiten en inzet van groepsleden: jong en oud. In tijden van verdriet willen veel mensen iets doen. Dat helpt hen bij het verwerken. Praten is nuttig en gewenst, maar werken en helpen zijn dat even zeer. Juist hierdoor zijn mensen elkaar tot steun en het helpt hen hun verdriet en emotie een plaats te geven.
- De eerste opkomst na de uitvaart is voor iedereen een emotioneel moment.
- Wees alert op eventuele mediabelangstelling.

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	5
2.	Overlijden	7
2.1.	Vooraf	7
2.2.	De eerste drie minuten	7
2.3.	De eerste drie uur	7
2.4.	De eerste drie dagen	7
2.5.	De eerste drie weken	8
2.6.	De eerste drie maanden	8
2.7.	De eerste drie jaar	8
3.	Draaiboek	9
3.1	Maak een draaiboek voor je Scoutinggroep	10
3.2	Wat staat in het draaiboek?	10
3.3	Direct na de allereerste schok	12
3.4	Afscheid en uitvaart	13
3.5	Verder in de groep	14
4.	Bijlagen	15
4.1	Leren omgaan met (de) dood	15
4.2	Hoe te handelen (direct) wanneer je het nieuws hoort	19
4.3	Leden en ouders op de hoogte brengen	19
4.4	Afscheid nemen	22
4.5	Na het afscheid	27
4.6	Voorbeeld rouwadvertentie	29
4.7	Vooraf elkaar helpen helpt	30
5.	Verdere informatie	34

1. Inleiding

Wie denkt aan kinderen, jongeren en Scouting Nederland, denkt direct aan spel, plezier en een uitdagend leven. Niemand associeert deze woorden met de begrippen dood, sterven en rouw. Maar naast alle vrolijke en leuke momenten krijgen Scoutinggroepen ook wel eens te maken met rouw en verdriet.

Uit onderzoek blijkt dat driekwart van de kinderen in de basisschoollleeftijd de dood van iemand uit de nabije omgeving heeft meegemaakt. Gemiddeld zijn kinderen acht jaar oud als ze voor het eerst in aanraking komen met een sterfgeval. In veel gevallen zal het om een opa of oma gaan, maar het kan ook een vader, moeder, broer of zus zijn. Overlijdt iemand van je Scoutinggroep, dan slaat dat een diepe wond, of het nu om een leidinggevende of een jeuglid gaat.

Worden leiders en kinderen geconfronteerd met een sterfgeval in de groep, dan is de verslagenheid groot. Ze kunnen dan soms moeilijk bepalen wat er gedaan moet worden, terwijl ze vaak meer voor elkaar kunnen betekenen dan ze op dat moment denken.

Wil Scouting Nederland echt iets betekenen voor haar leden, dan moet er - naast het plezier maken en het samen spelen - ook ruimte zijn om samen verdrietige ervaringen te verwerken. Dat is niet altijd eenvoudig, maar het scheidt een waardevolle band tussen leden en leiding.

Deze uitgave is een hulpmiddel om als lid van Scouting Nederland zo goed mogelijk te kunnen inspelen op zo'n droevige gebeurtenis. Het zal duidelijk zijn dat elke situatie anders is. Daarom kan deze uitgave slechts een hulpmiddel zijn.

Met een chronologische beschrijving volgen we de gang van zaken en belichten we verschillende aspecten. Het gaat daarbij om persoonlijke zaken, maar ook om zaken die de groep aangaan. We streven er niet naar uitputtend te zijn, een verplichte lijn of een gedragsregel aan te geven. We proberen je een indruk te geven van situaties die kunnen ontstaan en mogelijke reacties daarop. Belangrijk blijft dat je een en ander met je eigen gevoel volgt en interpreteert. Betrek je gevoel zeker in je reacties. Welke reacties dat zullen zijn, dat maakt iedereen vooral zelf uit.

In de samenvatting vind je een beknopte lijst met een aantal mogelijke aandachts- en actiepunten. Die kun je gebruiken om snel te handelen als je met een sterfgeval wordt geconfronteerd. In de volgende hoofdstukken tref je uitwerkingen en verdieping aan om op een rustig moment eens door te lezen.

Landelijk opvangteam

In een grote organisatie als Scouting Nederland ligt het voor de hand dat leden geconfronteerd kunnen worden met ingrijpende gebeurtenissen. Dit vereist soms specialistische ondersteuning die vanuit de landelijke organisatie geboden kan worden zonder, afbreuk te doen aan de eigen verantwoordelijkheid van het bestuur van de groep. Het is goed te weten dat verspreid over het land deskundige en ervaren leden van het landelijk opvangteam beschikbaar zijn om een groep met raad en daad bij te staan.

Zoals verderop is beschreven, kan 24 uur per dag 7 dagen per week een beroep gedaan worden op ondersteuning door iemand van het landelijk opvangteam.

Ook wanneer in eerste instantie geen beroep gedaan is op deze ondersteuning kan dat alsnog gedaan worden tijdens het proces:

- Wanneer het proces ernstiger, moeilijker of omvangrijker blijkt dan in eerste instantie gedacht: het kan nuttig zijn om tijdens het proces iemand van het opvangteam als klankbord of meedenker te gebruiken, zeker wanneer je te maken krijgt met emotionele gesprekken of wanneer je twijfelt over de te zetten stappen.
- Het proces kan in een aantal gevallen langdurig aandacht blijven vragen.
- Ten slotte kan iemand van het opvangteam na afloop van advies dienen over de binnen de groep gemaakte keuzes.

Melden

Bij het plaatsvinden van een ingrijpende gebeurtenis kan je vierentwintig uur per dag, zeven dagen per week een beroep doen op het landelijk opvangteam.

Soms zijn er regionale en landelijke (publicitaire) gevolgen. Melding maakt het mogelijk de groep hulp van het landelijk opvangteam aan te bieden en Team communicatie wordt in staat gesteld proactief te reageren op regionale en landelijke (publicitaire) gevolgen.

Pers en publiciteit

Belangstelling van de media is niet altijd te voorkomen, maar wel te stroomlijnen. Spreek daarom intern af wie de media te woord staat. Leg in voorkomende gevallen waarbij de media betrokken raken, direct (binnen en buiten kantooruren) contact met het team communicatie via het landelijk servicecentrum van Scouting Nederland.

Landelijk servicecentrum Scouting Nederland

tel +31 (0)33 496 09 11

fax +31 (0)33 496 09 99

Tijdens kantooruren:

Bel het landelijk servicecentrum en maak melding. Het landelijk servicecentrum zorgt dat desgewenst een lid van het landelijk opvangteam contact met de melder opneemt.

Buiten kantooruren:

Via het telefoonnummer van het landelijk servicecentrum word je doorgeschakeld naar de antwoordservicedienst. Na melding neemt de bereikbaarheidsdienst zo snel mogelijk contact op met een teamlid van het landelijk opvangteam dat vervolgens contact opneemt met de melder.

2. Overlijden

2.1. Vooraf

Niet altijd is een overlijden onverwacht. Soms zijn betrokkenen al ernstig ziek en zie je het overlijden aankomen. Houd in deze situatie contact met de direct betrokkenen en geef ze alle ruimte die ze nodig hebben. Laat kinderen – als ze dat willen – praten over wat ze bezighoudt en probeer hun mogelijke verdriet in te schatten en met ze te delen. Dit kun je doen door moeilijke onderwerpen niet uit de weg te gaan, maar gericht belangstelling te tonen. Vraag niet alleen naar ‘de zieke oma’, maar stel ook vragen als: “Wat vind jij daarvan?” en “Hoe voel je je?” Je maakt het concreter - en minder moeilijk - door ook andere vragen te stellen: “Moet je er veel over nadenken?” “Lig je 's nachts wakker? Waaraan denk je dan?” Kinderen reageren vaak eerlijk, open en ontwapenend. Meestal relativeren ze gemakkelijk, maar in een aantal gevallen kun je ze daarbij helpen. Stel ook concrete vragen: “Wil je dat we het er in de groep over hebben met de anderen?” “Wil je daar zelf bij zijn?” of “Wat wil je dat we zeggen?” Dat zijn manieren om kinderen te betrekken bij de informatie en de manier waarop anderen meedelen in het verdriet.

2.2. De eerste drie minuten

Het moment

Hoe verneem je het nieuws? Ben je erbij als het gebeurt? Word je geïnformeerd door een direct betrokkene of verneem je het ‘via-via’? Belangrijk: controleer de juistheid van de informatie. Probeer even een moment te vinden waarin je je eerste indrukken en gevoelens een plaats kunt geven. Ben je aanwezig als leidinggevende, dan kan de veiligheid van anderen een belangrijke taak voor je zijn. Het kan zijn dat je hulpdiensten (ambulance, brandweer, politie) moet informeren. Geef in dat geval een goede situatieschets (gewonden, overledenen), een beschrijving van de locatie en vertel – als dat mogelijk is – welke hulp noodzakelijk is.

2.3. De eerste drie uur

De verbazing, het ongeloof en het delen van gevoelens

Je probeert na te denken over wat er gebeurd is. Indrukken, emoties en verdriet hebben de overhand. Ben je aanwezig bij een ongeval, blijf dan toezicht houden op de veiligheid van alle aanwezigen. Dit wordt meestal snel overgenomen door hulpdiensten. Probeer met direct betrokkenen in gesprek te komen en te blijven. Let erop dat je weet waar mensen blijven. Laat kinderen bijvoorbeeld niet op eigen gelegenheid vertrekken.

Ben je niet aanwezig bij de gebeurtenis, maar word je erover geïnformeerd, probeer dan ook je gevoelens een plaats te geven. Controleer eventueel of de informatie juist is. Zoek een rustige plaats om tot jezelf te komen en probeer zaken op een rij te krijgen. Zijn er personen - je vrienden, vriendinnen, voorzitter, groepsbegeleider, medeleidinggevendenden, je ouders - die je wilt informeren? Denk na over wat je gaat zeggen; schrijf het eventueel op voor je belt of op bezoek gaat.

Meld een overlijden van een Scoutinglid altijd bij het landelijk servicecentrum. Overweeg of je een beroep wilt doen op het landelijk opvangteam. Je kunt het team altijd vragen om advies.

2.4. De eerste drie dagen

Het regelen – de roes

Bij een sterfgeval hebben we te maken met een heleboel gevoelens van verschillende mensen. Belangrijk is dat mensen hun gevoelens kwijt kunnen, maar anderen niet kwetsen. Probeer iedereen die ruimte te geven. Let erop dat je goede en juiste informatie verstrekt.

Vaak wordt een bezoek aan de nabestaanden zeer gewaardeerd. “Er zijn geen woorden voor”, is een veel voorkomend gevoel. Toch wordt een bezoek vrijwel altijd ervaren als betrokkenheid. Gedeelde smart bestaat. Overweeg hulp aan te bieden als persoon of groep bij zaken als een afscheidsviering.

2.5. De eerste drie weken

Terug naar normaal

De normale gang van zaken herneemt zijn loop: de groep komt weer bij elkaar. Besteed aandacht aan de gebeurtenissen en laat kinderen zich uiten. Dat kan door erover te praten, maar vooral ook door samen te tekenen, te zingen, enz. Bedenk wel dat zeker jongere kinderen ook hun gevoelens snel kunnen 'wegzetten' om helemaal op te gaan in een spel of activiteit. Lichamelijk actief zijn vinden kinderen vaak prettiger dan activiteiten waarbij ze zich moeten concentreren.

2.6. De eerste drie maanden

Begin van verwerking

Een gebeurtenis die een enorme indruk op jou of op de groep heeft gemaakt, vervaagt. Je ontdekt dat allerhande gewone, alledaagse zaken de aandacht vragen en krijgen. Houd de contacten met betrokkenen aan en let in de groep op 'uitval'. Dat kan gaan om kinderen (en volwassenen) die plotseling afwijkend gedrag vertonen, sneller geïrriteerd zijn en diepere vragen hebben over het hoe en waarom. Geef daarvoor ruimte, maar belast er niet de hele groep mee. Iedereen verwerkt gebeurtenissen op zijn eigen manier.

2.7. De eerste drie jaar

Blijvende herinnering

Er zijn allerhande gebeurtenissen die een speciaal karakter krijgen. De verjaardag van de overledene, het kamp, de opening en sluiting van het Scoutingseizoen, feestdagen, enz. Laat aan nabestaanden merken dat je nog denkt aan de overledene. Met een kaartje, een telefoontje of een bezoek laat je nabestaanden weten dat je ze niet vergeet.

3. Draaiboek

Hoewel een draaiboek je veel houvast geeft bij een sterfgeval in je Scoutinggroep, kom je toch nog onverwachte zaken tegen. Dat komt omdat verdriet en rouw heel persoonlijk zijn en de plaats en het moment van het overlijden verschillen, bijvoorbeeld op de terugweg van een kamp of na een lang ziekbed thuis.

Iedere situatie is daardoor anders. Een draaiboek is juist algemeen. Maar door vooraf goed na te denken over wat je kunt doen, kun je aardig wat problemen voorkomen. Je krijgt ook meer rust om onverwachte vragen te beantwoorden of problemen op te lossen. Ga er bij het maken en gebruiken van een draaiboek vanuit dat leden:

- op een goede manier afscheid kunnen nemen van hun groepsgenoot;
- de kans krijgen ook in de groep hun verdriet te tonen, hun rouw te verwerken;
- de overledene een plaats in hun leven kunnen geven.

Plotseling overlijden

Het voorbeelddraaiboek gaat uit van het plotseling overlijden van een kind. Maar kinderen kunnen ook na een ziekbed overlijden. In die situaties is de dood minder onverwacht. Je hebt dan meer tijd om met alle leiding en leden van de groep en mogelijk ook met de ouders van het betreffende kind te praten over jullie inbreng bij de uitvaartplechtigheid. Gebruik het draaiboek daarbij als houvast en kijk welke punten in deze situatie uitgevoerd moeten en kunnen worden.

Ernstige ziekte

Is een van je leden ernstig, wellicht dodelijk ziek, houd dan toch contact met hem. Houd hem op de hoogte van wat er in de groep gebeurt door bezoeken van leden en leiding of door een dagboekje. Wees tegenover de andere leden open en eerlijk over het ziekteproces. Laat, wanneer het enigszins kan, het zieke kind meedoen. Schenk niet te veel extra aandacht aan hem. Zieke kinderen vinden juist de school en de club fijn, omdat ze daar kind zijn en geen patiënt.

Zelfdoding

Wanneer een kind of leidinggevende door zelfdoding is overleden, roept dit weer heel andere vragen op, met name "Waarom?". Je kunt niet alle vragen beantwoorden en dat kun je ook zeker zo zeggen. Nog meer dan bij een plotseling overlijden roept zelfdoding soms heftige emoties op bij de kinderen en leidinggevend. Zeker wanneer het iemand is die al jaren aan de groep verbonden is. Naast de "Waarom-vraag" kan ook de vraag "Hadden we dit kunnen voorzien?" aandacht vragen. Blijf hierop ook later in de verwerkingsperiode alert.

Respecteer de wens van nabestaanden wanneer zij de oorzaak van overlijden niet genoemd willen hebben in een advertentie.

Snel handelen

De uitvoering van zo'n draaiboek moet tactvol en snel gebeuren. Streef naar een zo goed mogelijke organisatie. Voorkom daarom dat beslissingen genomen moeten worden door personen die te emotioneel betrokken zijn. Laat iemand de leiding nemen, die helder denkt en overzicht houdt, zodat alle stappen goed op elkaar volgen, er geen mensen worden gekwetst, gepasseerd of niet op de hoogte worden gebracht. Deze moeilijke taak komt vaak toe aan het bestuur, maar ook een vertrouwenspersoon kan deze rol op zich nemen. Denk bijvoorbeeld aan het landelijk opvangteam, de pastor, de rabbi, de imam etc. Betreft het een Scoutinggroep met leden met een beperking, dan is steun vanuit de organisatie MEE mogelijk. Formeer in ieder geval een tweemanschap en spreek onderling de rolverdeling af. Bespreek samen het draaiboek en de te volgen stappen.

Leiding geven aan de uitvoering van zo'n draaiboek en het begeleiden van de leden en de leiding vraagt:

- beschikbare tijd, er is veel in korte tijd te regelen;
- vertrouwen vanuit de groep;
- overzicht en organisatietalent;
- communicatieve vaardigheden;
- inlevingsvermogen.

Daarnaast is het belangrijk in gedachten te houden dat een sterfgeval ook rouw uit het verleden kan oproepen, bijvoorbeeld heftige gevoelens rondom een opa of oma die een paar maanden eerder is overleden. Deze loskomende emoties kunnen de onderlinge verdraagzaamheid onder druk zetten. Houd daar rekening mee en ga niet op elkaars tenen staan. Het is nu niet de tijd voor conflicten.

Vertrouwenspersoon

Heeft jullie groep goede banden met een vertrouwenspersoon? Vraag hem dan bij de begeleiding te ondersteunen. Het grote voordeel is, dat:

- hij in de meeste gevallen net wat minder sterk betrokken is bij de groep, waardoor hij een beter overzicht kan houden op wat er gebeurt en moet gebeuren;
- hij de kartrekker kan opvangen en ondersteunen.

Heeft je groep geen vertrouwenspersoon, denk dan aan een oud-bestuurslid, regiobestuurder, pastor, priester, dominee of huisarts.

3.1 Maak een draaiboek voor je Scoutinggroep

Kijk eens met een werkgroep door het volgende draaiboek. Pas het aan waar je dat nodig vindt. Bespreek dit draaiboek in de groepsraad. Wanneer iedereen zich in de uiteindelijke versie kan vinden, geef je in ieder geval het groepsbestuur, maar als het kan ook alle leiders, een exemplaar. Leg ook een exemplaar in het clubhuis. Op een bekende plaats en duidelijk herkenbaar.

Daarnaast kan het zinvol zijn om met de groepsraad en/of de verschillende leidingteams de inhoud van Bijlage 4.1 te bespreken: Leren omgaan met de dood.

3.2 Wat staat in het draaiboek?

In het draaiboek staat:

- alles wat geregeld en gedaan moet worden zodra je hoort dat een jeugdlid of leidinggevende gestorven is;
- wie wat regelt.

Conceptdraaiboek

Dit draaiboek is richtinggevend, de uitwerking is steeds het maatwerk van jouw groep.

Ouders/verwanten hebben altijd de regie over de uitvaart van de overledene.

*Scouting heeft (ook binnen de samenwerking met derden, zoals B&W, GGD of politie) **altijd** de regie over Scoutingzaken.*

Situatie: **Een lid sterft tijdens een opkomst**

Wat moet er gedaan worden?	Door wie?
Bel zo snel mogelijk de ouders van het betreffende kind. Breng het bericht voorzichtig, maar wel duidelijk. Vraag de ouders zo snel mogelijk te komen. Afhankelijk van de plaats en de situatie van het ongeval kan ook de politie contact met de ouders zoeken.	
Bel met de groepsvoorzitter en licht hem in. Vraag hem zo snel mogelijk te komen, als het kan met anderen uit het bestuur of met andere leidinggevendenden.	

Vang de ouders van het (gestorven) kind op en begeleid ze.	
Zodra je weet wat er aan de hand is, neem je de aanwezige groepsleden mee naar een rustige ruimte. Vertel duidelijk en eerlijk wat er gebeurd is, zodat iedereen dezelfde informatie heeft. Laat de leden vooral vertellen wat ze gezien hebben en wat ze denken. Praat met ze, troost ze. Probeer zelf niet in paniek te raken. Nu hebben de kinderen je nodig! Zijn de kinderen erg emotioneel en overstuur, laat ze dan hun ouders bellen, of doe dat zelf. Vraag de ouders hun kind te komen ophalen. Geef de ouders duidelijke informatie. Spreek af op korte termijn bij elkaar te komen voor nadere informatie. Kunnen de leden zelf naar huis, geef ze dan een briefje mee met informatie over wat gebeurd is en de datum die gepland is om er met alle betrokkenen over te praten.	
Vang de leiding van de betreffende speltak op, zodra de leden naar huis zijn. Maak een afspraak, liefst dezelfde dag nog, om te overleggen over hoe het verder gaat.	
Vang de teamleider op als deze de eigen leiding heeft opgevangen.	
Licht je medebestuurders in, vraag ze: <ul style="list-style-type: none"> • bij het gesprek met alle leidinggevenden aanwezig te zijn; • een brief naar de ouders van de leden op te stellen; • administratieve zaken te regelen: <ul style="list-style-type: none"> ○ blokkeren uitgaande post; ○ blokkeren uitgaande rekeningen; • het landelijk bestuur van Scouting Nederland en het landelijk servicecentrum in te lichten via tel. (033) 496 09 11. <p>Scouting Nederland:</p> <ul style="list-style-type: none"> • geeft je, als jullie dat willen, hulp bij de begeleiding van je groep door het landelijk opvangteam; • biedt als jullie dat willen, hulp bij mediabelangstelling door Team communicatie; • schrijft het lid onmiddellijk uit uit het ledenbestand; • blokkeert de uitgaande post aan de overledene; • stopt het toezenden van de ledenbladen aan de overledene, tenzij dit door de nabestaanden op prijs wordt gesteld; • helpt bij het regelen van de verzekering, als het een ongeval tijdens een Scoutingactiviteit betreft. 	
Licht de andere leiding van de groep in. Bel eerst de leiding van de speltakken met broers en/of zussen van de overledene.	
Ga verder bij 3.3.	

Situatie: **Een lid sterft elders**

Wat moet er gedaan worden?	Door wie?
Controleer of het bericht juist is. Dit hoeft uiteraard niet als je door de ouders zelf of door de politie op de hoogte bent gebracht.	
Licht de leiding in van de speltak waarvan het kind lid is. Maak een afspraak, liefst dezelfde dag nog, om de vervolgstappen te bespreken.	

<p>Licht je medebestuurdersleden in vraag ze:</p> <ul style="list-style-type: none"> • bij het gesprek met leiding en kinderen te zijn; • een brief naar de ouders van de leden op te stellen; • administratieve zaken te regelen: <ul style="list-style-type: none"> ◦ blokkeren uitgaande post; ◦ blokkeren uitgaande rekeningen; • het landelijk bestuur van Scouting Nederland en het landelijk servicecentrum in te lichten via tel. (033) 496 09 11. <p>Scouting Nederland:</p> <ul style="list-style-type: none"> • geeft je, als jullie dat willen, hulp bij de begeleiding van de groep door het opvangteam; • biedt als jullie dat willen, hulp bij mediabelangstelling door Team communicatie; • schrijft het lid onmiddellijk uit uit het ledenbestand; • blokkeert de uitgaande post aan de overledene; • stopt het toezenden van Scoutingbladen aan de overledene, tenzij dit door de nabestaanden op prijs wordt gesteld; 	
Licht de andere leiding van de groep in. Bel eerst de leiding van de speltakken met broers en/of zussen van de overledene.	
Ga verder bij 3.3.	

3.3 Direct na de allereerste schok

Dit draaiboek is richtinggevend, de uitwerking is steeds het maatwerk van jouw groep.

Ouders/verwanten hebben altijd de regie over de uitvaart van de overledene.

*Scouting heeft (ook binnen de samenwerking met derden, zoals B&W, GGD of politie) **altijd** de regie over Scoutingzaken.*

Wat moet er gedaan worden?	Door wie?
<p>Vertel nog een keer kort wat er precies gebeurd is.</p> <p>Bied gelegenheid vragen te stellen en emoties te tonen.</p> <p>Maak afspraken over het verder uitvoeren van het draaiboek met alle betrokken leidinggevenden.</p>	
<p>Maak een brief voor alle leden van de groep en hun ouders. Schrijf daarin wat er gebeurd is. Ook staat er vermeld wanneer je met de kinderen en eventueel hun ouders - zo snel mogelijk - bij elkaar komt.</p>	
<p>Gesprek met leden en eventueel hun ouders:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Geef eerlijke en duidelijke informatie. • Bied ruimte voor het stellen van vragen. • Maak afspraken over het verder uitvoeren van het draaiboek. 	
<p>Neem contact op met de ouders van het overleden kind. Een bezoek is daarvoor het beste. Probeer, nadat je het slechte bericht gehoord hebt, met een paar bestuursleden en leidinggevenden nog dezelfde dag op bezoek te gaan bij de ouders van de overledene. Hoe langer je hiermee wacht, hoe moeilijker het wordt. Vraag telefonisch of het gelegen komt. Betuig je deelneming. Toon rustig je emoties, leef mee met de ouders. Spreek af wie er aangesproken kan worden als contactpersoon in de groep. Informeer bij de ouders wat zij wel en niet verwachten van de groep. Maak afspraken over:</p> <ul style="list-style-type: none"> • hoe de groep afscheid mag nemen; • de rol die de groep bij de uitvaart kan of mag spelen. 	

Bied de ouders eventueel andere hulp aan als daaraan behoefte blijkt. Willen de ouders geen verder contact met en inbreng van de groep, respecteer die mening dan, ook al doet dat misschien pijn. Maak dan geen vervolgspraken. Schenk extra aandacht aan het onderdeel 'Verder in de groep'. Is een eerste gesprek te moeilijk en te emotioneel om afspraken te maken, dan is het aan te raden een bezoek te plannen. Probeer, hoe moeilijk het ook is, contact te houden, al is het maar telefonisch.	
Laat alle betrokkenen in de Scoutinggroep weten wie de contactpersoon naar de ouders is. Laat niemand anders de ouders bellen om iets te regelen of af te spreken.	

3.4 Afscheid en uitvaart

Dit draaiboek is richtinggevend, de uitwerking is steeds het maatwerk van jouw groep.

Ouders/verwanten hebben altijd de regie over de uitvaart van de overledene.

*Scouting heeft (ook binnen de samenwerking met derden, zoals B&W, GGD of politie) **altijd** de regie over Scoutingzaken.*

Wat moet er gedaan worden?	Door wie?
Besprek met de leiding en de speltak(ken) wat jullie tijdens het afscheid en de uitvaart kunnen doen. Probeer de leden iets concreets te laten doen tijdens de uitvaartplechtigheid. Let wel: de ouders van de overledene beslissen of ze dit willen!	
Overleg met de school of andere clubs waarvan de overledene lid was, om doublures te voorkomen.	
Breng, als dat nodig is, een bezoek aan de ouders. Overleg met hen welke rol je als vereniging bij de uitvaart en het afscheid kunt hebben. Vraag wat zij prettig vinden en stel daarna jullie ideeën voor. Kijk of er ruimte is om de kinderen zich te laten uitleven. Een actief spel kan hiervoor een goede manier zijn. Ook op die manier kunnen ze gevoelens een plaats te geven.	
Plaats, als dat gewenst is, een overlijdensbericht in de krant. Doe dat in overleg met de leiding. Is de overledene een explorer of roverscout, betrek dan in ieder geval zijn groepsgenoten erbij. Zie bijlage 3.6 voor een voorbeeld.	
Stel het clubhuis 's avonds een uur open in de dagen tussen sterven en uitvaart. Geef leiding, leden en hun ouders gelegenheid langs te komen, te praten en een kop koffie of thee te drinken. Je kunt dan ook voorbereidingen treffen voor het afscheid en de uitvaart.	
Neem als het mogelijk is met de leden afscheid van de overleden clubgenoot. Overleg hierover met de ouders van de overledene en eventueel met de uitvaartleiding. Ga zelf van tevoren kijken hoe de overledene erbij ligt. Licht de ouders van de leden van tevoren in over dit bezoek. Zorg voor voldoende begeleiding door leiding en ouders bij dit bezoek.	
Bereid de leden voor op het bezoek aan de rouwkamer. Als kinderen of jongeren niet mee willen, dwing ze dan niet. Verzamel ruim van te voren bij het clubhuis. Bereid de kinderen hier voor op het bezoek: wat staat ze te wachten? Oefen eventueel met de kinderen. Geef gelegenheid vragen te stellen.	
Ga na afloop gezamenlijk naar het clubhuis. Zorg voor koffie, limonade en eventueel een broodje. Neem de tijd om samen na te praten. Luister naar de verhalen en vragen. Geef de kinderen hierop eerlijk antwoord, hoe moeilijk het misschien ook is.	

Bereid het bijwonen van de uitvaart goed voor. Licht de uitvaartleider (dominee, pastor, enz.) in over de grote hoeveelheid kinderen die de uitvaart bijwoont. Doe dat eventueel via de ouders van de overledene. Vertel het ook van tevoren als jullie iets willen doen of zeggen. Vraag naar de sfeer van de dienst. Zorg voor voldoende begeleiding van ouders en/of leiding bij de uitvaart. Bereid de kinderen en - indien nodig - leiding voor op wat ze te wachten staat.	
Ga na afloop samen naar het clubhuis. Drink wat en praat met elkaar over wat er gebeurd is en hoe je je voelt. Haal herinneringen op aan de overleden clubgenoot.	

3.5 Verder in de groep

Dit draaiboek is richtinggevend, de uitwerking is steeds het maatwerk van jouw groep.

Ouders/verwanten hebben altijd de regie over de uitvaart van de overledene.

*Scouting heeft (ook binnen de samenwerking met derden, zoals B&W, GGD of politie) **altijd** de regie over Scoutingzaken.*

Wat moet er gedaan worden?	Door wie?
Organiseer, zeker als jullie daadwerkelijke inbreng bij het afscheid in de familiekring niet gewenst is, een afscheidsdienst in het clubhuis met de hele groep.	
Plaats in het groepsblad een 'In memoriam'.	
Bespreek met de leden, zowel uit de speltak van het kind als in de speltakken waar broers of zussen zitten, hoe je na het afscheid de herinnering levend kunt houden. Zie hiervoor de suggesties bij 'Na het afscheid'. Doe ditzelfde met de leiding tijdens de groepsraad.	
Informeel geregeld bij de leiding, zeker bij de leidinggevendenden van de desbetreffende speltak, hoe het met ze gaat. Doe dit expliciet en bouw ook regelmatig een informeel moment in, waarin je hiervoor ruimte biedt.	
Wees extra alert op situaties die de groep voor het eerst meemaakt zonder de overleden groepsgeenoot. Wees alert op data: het overvliegen, verjaardag, feestdagen, enz.	
Vertel nieuwe leidinggevendenden wat de groep heeft meegemaakt, ook al is dat een jaar later. Het kan hier gaan om nieuwe leidinggevendenden bij de speltak of van een volgende speltak waarnaar de kinderen overvliegen.	

Als je merkt dat je het als groep niet kunt bolwerken, schakel dan deskundige hulp in. Het Landelijk Steunpunt Rouwbegeleiding (LSR) beschikt over honderden verwijsadressen voor ondersteuningsmogelijkheden, ook voor jongeren.

Je kunt contact maken via www.verliesverwerken.nl.

Slachtofferhulp Nederland kan, zeker bij de nazorg, ondersteuning geven. Je kunt deze organisatie ook bellen als je als voorzitter of contactpersoon behoefte hebt om je hart te luchten. Kijk voor het telefoonnummer in de gids van je eigen regio of op www.slachtofferhulp.nl.

Je kunt ook samen met iemand van Scouting Nederland kijken hoe jullie verder kunnen. Bel daarvoor naar (033) 496 09 11. Het landelijk opvangteam dat Scouting van binnen en buiten kent, staat je bij. Dat kan telefonisch zijn of in ontmoetingen.

4. Bijlagen

4.1 Leren omgaan met (de) dood

Hoewel het niet echt een taak is van Scouting, bieden de wekelijkse opkomsten tal van mogelijkheden om het praten over 'dood' niet tot een taboe te maken. Hieronder volgt een aantal situaties die je daarvoor kunt gebruiken.

- Plant bollen met bevers. Samen zie je ze groeien, bloeien en dan verwelken. Ze gaan dood. Uit de oude bol komt volgend jaar weer een nieuwe bloem.
- Chris trapt alle mieren dood. Waarom doet hij dat? Nu zijn de mieren dood, ze leven niet meer.
- De dode vogel, die de welpen tijdens de speurtocht vonden, hebben ze in een doosje gelegd en begraven achter de blokhut.
- Leonie vertelt in de kring dat haar hond is doodgereden door een tractor, dat ze hard moest huilen en dat ze hem heeft begraven achter op het land.

Zo leren kinderen spelenderwijs dat dood iets onherroepelijks is, dat de dood overal voorkomt, en dat je er samen over kunt praten. Ze merken ook dat het ene doodgaan erger is dan het andere. Dat een bloem verwelkt, vinden ze logisch, dat Chris de mieren doodtrapt, is gemeen maar niet echt erg. Maar de hond van Leonie, dat is heel zielig. Ze zien dat Leonie er heel verdrietig om is. Ook ervaren ze wat er na de dood gebeurt: een bloem stop je in de groenbak, een mier laat je liggen, maar de vogel en de hond krijgen een begrafenis.

Dood vraagt een plaats

Wanneer een kind te maken krijgt met de dood van een huisdier of iemand die hem nabij was, moet hiervoor een klankbord zijn. Dit klankbord kan een kind ook bij Scouting zoeken. Momenten als het kringgesprek tijdens de opening, de boswandeling of het kampvuur kun je hiervoor gebruiken. Het bieden van mogelijkheden tot rouwverwerking is geen taak van Scouting, maar naarmate het overlijden meer leden van je club raakt en het de leden intenser raakt, kun je er niet omheen er aandacht aan te besteden.

Wanneer een opa sterft, kan het voldoende zijn als je het kind er tijdens de opening van de opkomst in de kring over laat vertellen. Uiteraard vraag je eerst of het kind dit wil. Vragen die je kunt stellen, zijn:

- Was opa al ziek?
- Hoe is het gebeurd?
- Heb je opa nog gezien?
- Ben je naar de uitvaart geweest?
- Waren oma en je vader en moeder erg verdrietig?
- Had je een goede band met je opa?
- Wat zul je het meest missen nu opa er niet meer is?
- Wie van de anderen heeft wel eens meegemaakt, dat een familielid stierf?

Laat de kinderen vertellen. Laat ze vooral onder woorden brengen:

- Hoe ze zich voelden toen het gebeurde.
- Waarom het zo moeilijk was.
- Wat ze heeft geholpen om het verdriet te verwerken.
- Of ze nog vaak aan die persoon denken.
- Hoe ze zich dan voelen: zijn ze nog kwaad, verdrietig of denken ze aan leuke goede dingen die ze samen ondernomen hebben?

Want ook al was opa oud, veel kinderen hebben juist met hun grootouders een heel bijzondere band. Het doet pijn als deze doorgesneden wordt. Daarbij is het voor veel kinderen ook de eerste keer dat ze met dood te maken krijgen. Belangrijk is dat ze die eerste keer ervaren dat ze over de dood

mogen praten, dat ze gevoelens mogen tonen, dat er mensen zijn die naar ze willen luisteren. Niet alle kinderen stellen het op prijs om er in de groep over te vertellen. Jij kent het kind en kunt beoordelen of het wel of niet goed voor hem zal zijn. Twijfel je? Praat er eerst met het kind over en vraag of hij het fijn vindt er in de groep over te vertellen. Respecteer van ieder kind zijn eigen rouwproces.

Dood roept vragen op

Het eerste sterfgeval in de kring van familie of vrienden, is voor kinderen en jongeren een schokkende ervaring. Vaak raken ze wat zekerheid kwijt en worden ze geconfronteerd met vragen waarop niet altijd een antwoord is:

- Waarom moest dit gebeuren?
- Kan iemand zomaar ineens doodgaan?
- Waar blijft iemand die gestorven is?
- Kan dit mijn (groot)ouders, mijn vrienden, mijzelf ook overkomen?
- Heeft het nog zin verder over de toekomst te denken, als het leven zomaar kan stoppen?

Kinderen met een religieuze achtergrond zullen daarbij ook nog vragen hebben als:

- Is er een hemel?
- Waarom doet God zoiets?
- Bestaat Allah wel echt?

Kinderen met een andere cultuur zullen deze vragen eveneens stellen, maar dan geplaatst in hun culturele achtergrond.

Op deze vragen kun je kinderen en jongeren geen vaststaande antwoorden geven. Zeker niet als je zelf ook die enorme onmacht voelt, zelf worstelt met het geloof of als je weet dat in het gezin van het kind anders over deze zaken gedacht wordt dan je zelf doet.

Ook al kun je de vragen niet beantwoorden, je kunt wel openstaan voor het kind. Je kunt het laten praten. Je kunt het bijvoorbeeld de volgende vragen stellen:

- Waar denk jij dat je vader nu is?
- Wat zei je moeder?
- Waar zou jij zelf willen zijn als je dood bent?
- Denk je dat een leven zomaar afgelopen is? Is het daar niet te mooi voor?

Vaak zal een kind of jongere al vertellend en zoekend eigen antwoorden vinden waarmee hij vrede heeft. Jij bent zijn klankbord, niet zijn encyclopedie.

Kinderen begeleiden

Begeleiding geven aan kinderen en jongeren die met zoiets ingrijpends als het overlijden van een vriend, clubgenoot of ouder te maken krijgen, is ontzettend moeilijk. Toch hoeft je geen deskundige te zijn om dit te kunnen. Belangrijk is je betrokkenheid te tonen en het verdriet een plaats te geven. Waar de leden behoefte aan hebben is:

- echtheid in je reactie.
- iemand die naar hun verhaal luistert.
- persoonlijke aandacht.

Troost kun je ook goed geven door lichamelijk contact. Neem ze gerust op schoot, sla een arm om ze heen, geef ze een aai over de bol. Deze intimiteit heeft de kracht om zonder woorden steun te geven, om vertrouwen te schenken, om te laten voelen dat ze bij jou mogen huilen en praten. Wat je precies

wel of niet kunt doen, is niet te zeggen. Dat is afhankelijk van de relatie die je met de ander hebt en hoe de ander hier tegenover staat. Jouw reactie kan ertoe leiden dat leden gevoelens van angst en onzekerheid wegstoppen en verdringen of er juist openlijk over praten. Stimuleer (dat laatste) voorzichtig, maar dwing het nooit af!

Een leider die vindt dat het verlies wel slijt als je er maar geen aandacht aan besteedt, heeft het mis. Kinderen, jongeren en volwassenen kunnen tijdelijk hun rouwgevoelens verstoppen. Maar vroeger of later komen ze die tegen. Om dit dan te moeten verwerken, is veel moeilijker en pijnlijker. Daarom moeten kinderen en jongeren de kans krijgen verlies van een dierbare te verwerken. Jongere kinderen doen het door situaties na te spelen. Basisschoolkinderen tekenen er graag over. Oudere kinderen en volwassenen doen dat door er veel over te praten, vaak op onverwachte momenten en ook nog lang na de sterfdatum. Veel kinderen willen er wel over praten. Ze doen dat dan vaak kort. Is het gesprekje of het antwoord bevredigend, dan gaan ze daarna weer gewoon verder.

Geef de kinderen eerlijke antwoorden op hun niveau. Kinderen denken heel concreet. Vertel je ze bijvoorbeeld dat Jan voor altijd slaapt, dan verwachten ze dat hij ooit weer wakker wordt. Ook kunnen ze bang worden om te gaan slapen.

Echter lang niet alle kinderen kunnen of durven er zo gemakkelijk en goed over te praten. Die kinderen hebben een uitgestoken hand nodig. Leiding kan die geven door een sfeer tijdens de opkomsten te creëren waarin het mogelijk is, ook lang na het overlijden, over de gestorvene te kunnen praten. Om te vertellen hoe het was als hij er nog geweest zou zijn, om herinneringen op te halen, of om je gevoelens over dit verlies te tonen.

Reik kinderen een uitgestoken hand, bijvoorbeeld zoals hierboven beschreven is, maar forceer het niet wanneer een kind die hand niet wil pakken.

Wanneer kinderen geen kans krijgen hun verdriet te uiten en hun rouw te verwerken, kunnen ze problemen krijgen:

- Ze kunnen zich bijvoorbeeld slecht concentreren.
- Ze krijgen slaapproblemen, zijn overdag moe en futloos.
- Ze kunnen vervelend, pesterig gedrag vertonen.
- Ze kunnen stil en teruggetrokken worden en zich terugtrekken uit vriendengroepjes.

Jongens reageren anders dan meisjes

Over het algemeen verwerken jongens rouw en verdriet anders dan meisjes. Meisjes praten onderling veel met elkaar en mijden daarbij deze onderwerpen niet. Bovendien tonen ze elkaar vrij gemakkelijk hun gevoelens. Jongens daarentegen praten nauwelijks met elkaar over emoties en uiten zich moeilijker. Jongens verwerken het verlies ook door lichamelijke inspanning. Voor hen is praten niet altijd de oplossing. Schijnbaar snel pakken ze het gewone leven weer op, vertonen hun 'stoere' gedrag en voeren de dagelijkse gesprekken. Daardoor kan het lijken dat jongens het verdriet verwerkt hebben. Het is slechts schijn. Veel jongens kunnen geruime tijd later last krijgen van concentratiestoornissen, slecht slapen en/of teruggetrokken gedrag.

Heb je dus veel jongens in je groep, laat je dan niet misleiden. Geef zelf openingen door gesprekken over doodgaan te stimuleren en gevoelens te tonen. Doe actieve spelen, waarin ze zich goed kunnen uitleven.

Kinderen rouwen niet de hele dag

Rouw laat ineens hevige op en ebt dan weer weg. Ook tijdens een rouwproces hebben kinderen behoefte om 'gewoon' te doen, niet op te vallen. Ze hebben behoefte aan afleiding, aan beweging om zo hun emoties de baas te blijven, om af te reageren, om even nergens aan te denken. Vragen, verdriet en gewoon spelen wisselen elkaar af. Het is dus niet gek om, nadat je samen intensief met rouw en verdriet bezig bent geweest, een actief ren- of balspel te spelen. Veel kinderen zullen hieraan graag deelnemen. En wie niet wil, doet dat niet.

Een lid sterft

Wanneer een van de leden sterft, is dat zeer ingrijpend in je groep. Gebeurt dat ook nog eens tijdens een opkomst, dan staat de leiding voor een zware taak. Naast de klap, de angst, de woede, het schuldgevoel en het verdriet, moet er direct van alles gebeuren en geregeld worden.

Heb je hier met alle leiding al eens bij stilgestaan en opgeschreven wat er dan gedaan moet worden, dan kun je elkaar en de leden beter opvangen. Zorg dat er een draaiboek aanwezig is voor het overlijden van een jeugdlid of leidinggevende. Hoop oprecht dat je het nooit hoeft te gebruiken en dat al dat werk voor niets is geweest. Maar heb je het nodig, dan zul je dankbaar zijn dat je het hebt gemaakt.

Een leidinggevende of bestuurslid sterft

Als een leidinggevende of een bestuurslid sterft, telt wat hierboven staat ook. Een leider of bestuurslid laat daarbij ook nog een taak achter. Om dit 'gat' zo klein mogelijk te maken en om te zorgen dat de club ondanks het grote verlies verder kan draaien, is het verstandig altijd een aantal organisatorische en bestuurlijke zaken in je groep goed geregeld te hebben.

Wat voorbeelden:

Zorg dat twee personen:

- tekenbevoegdheid hebben, zeker waar het gaat om het doen van betalingen en het innen van financiën.
- weten hoe de ledenadministratie bijgehouden wordt.

Zorg dat:

- het archief goed bijgehouden is.
- lopende zaken beschreven staan, of bij meerdere personen bekend zijn.
- meer mensen weten waar belangrijke papieren en archieven opgeborgen worden.
- verantwoordelijkheden gespreid zijn.
- de functies omschreven zijn.

Organiseer de zaken in je groep zo, dat niemand onmisbaar is. Je hebt hiervan profijt in veel meer situaties dan alleen bij overlijden.

Wanneer een bestuurslid, of leider zodanig ziek is, dat genezing niet meer te verwachten is, is het goed als hij:

- zijn tekenbevoegdheid overdraagt. Dit is gemakkelijker te regelen als degene die afstand doet van deze bevoegdheid, zelf de verklaring kan ondertekenen.
- zijn functie overdraagt aan zijn plaatsvervanger. Hij kan de plaatsvervanger dan nog inwerken.

Natuurlijk is dit gemakkelijker opgeschreven dan gedaan. Emotioneel kan het erg moeilijk zijn deze zaken te moeten regelen.

4.2 Hoe te handelen (direct) wanneer je het nieuws hoort

Er zijn geen kinderen bij je

Laat, wanneer er geen kinderen bij je zijn, je eigen gevoelens de vrije loop. Realiseer je dat het uiten van deze emoties normaal is. Ze zijn een eerste gezonde reactie om het verlies te kunnen verwerken. Begrijpelijk is, dat je op zo'n moment over niets anders kunt denken en wilt praten. Maar beheers je, vertel het bericht niet in het wilde weg door. Het is belangrijk, dat iedereen, die van het overlijden moet weten, vrijwel op hetzelfde tijdstip op de hoogte gebracht wordt. Een mogelijkheid daartoe is om vanuit het clubhuis te bellen. Vraag de mensen naar het clubhuis te komen, gewoon om samen te zijn, te praten en te overleggen. Is er geen telefoon in het clubhuis, bel dan vanaf een andere plaats. Een ander kan degenen die het bericht gehoord hebben in het clubhuis opvangen. Overleg daar hoe jullie leden en hun ouders zoveel mogelijk op hetzelfde tijdstip het droevige nieuws laten weten.

Je hoort het bericht tegelijk met de kinderen

Krijg je het bericht te horen wanneer er kinderen bij je zijn, realiseer je dan het effect van jouw reactie op de kinderen. Word je door emoties onbereikbaar voor de kinderen, dan zullen ze zich geen raad weten met hun eigen gevoelens en angstig worden. Laat daarom in zo'n situatie je eigen gevoelens niet de vrije loop, hoe intens zo'n doodstijding je ook raakt. Laat de kinderen wel merken hoe verdrietig je bent, maar troost ze eerst, beantwoord hun vragen. Sluit je niet op in je eigen verdriet, maar deel het met de kinderen. Alleen op die basis kunnen jullie samen verder.

4.3 Leden en ouders op de hoogte brengen

Je kunt het overlijden van een lid op twee manieren aankondigen:

- Schriftelijk.
- Mondeling.

In de meeste gevallen gebruik je beide manieren. Met een kort briefje breng je de leden en hun ouders op de hoogte. In dat briefje noem je direct een datum, liefst de volgende dag, om bij elkaar te komen. Je kunt dan meer informatie geven, er vooral samen over praten en je verdriet tonen, vragen stellen, beantwoorden en aangeven hoe het verder gaat.

Hieronder vind je een voorbeeld van een schriftelijk bericht aan ouders:

Plaats, datum

Geachte ouders,

Vandaag hoorden wij het bericht dat op donderdag 28 september Jan Weerdam, scout van de Woensdaggroep, overleden is.

Jan werd op de terugweg van het clubhuis geschept door een vrachtwagen. Hij is direct daarna met ernstige verwondingen naar het ziekenhuis gebracht. Helaas haalde medische hulp niets meer uit.

Net als wij zult u hiervan schrikken. Veel mensen kennen Jan goed: de scouts, omdat Jan een van hen is. De explorers, omdat de zus van Jan, Wilma, explorer is. Maar ook veel bevers en welpen hebben vaak veel plezier met Jan gehad.

We kunnen ons voorstellen dat uw kind er, net als wij, over wil praten of gewoon stil bij de andere jeugdleden wil zitten. Misschien heeft uw kind vragen over wat er precies gebeurd is en hoe het verder gaat.

Daarom zijn wij vrijdag 29 september om 19.00 uur in het clubhuis. Iedereen die wil, kan dan langskomen. Net als uw kind bent u daar hartelijk welkom.

We denken aan de ouders, de zus en de vrienden van Jan. Zij zullen enorm geschrokken en heel verdrietig zijn. Wij willen proberen ze te steunen in de moeilijke tijd die voor hen komen gaat.

Mocht u voor dit moment vragen of opmerkingen hebben, neemt u dan contact op met Angela de Wit, tel. 06-12345678.

Met vriendelijke groeten,

Peter Pietersen
Groepsvoorzitter

Voorbeeld van een schriftelijk bericht aan jeugdleden:

Plaats, datum

Beste bever, welp, scout, explorer of roverscout,

Vandaag hoorden wij het bericht dat op donderdag 28 september Jan Weerdam, scout van de Woensdaggroep, overleden is.

Jan werd op de terugweg van het clubhuis geschept door een vrachtwagen. Hij is direct daarna met ernstige verwondingen naar het ziekenhuis gebracht. Helaas haalde medische hulp niets meer uit.

Net als wij zul je hiervan schrikken. Iedereen in onze Scoutinggroep kent Jan goed: de scouts, omdat Jan een van hen is. De explorers, omdat de zus van Jan, Wilma, explorer is. Maar ook veel bevers en welpen hebben vaak veel plezier met Jan gehad.

We kunnen ons voorstellen dat je er, net als wij, over wilt praten of dat je gewoon stil bij de anderen wilt zitten. Misschien heb je vragen over wat er precies gebeurd is en hoe het verder gaat.

Daarom zijn wij vrijdag 29 september om 19.00 uur in het clubhuis. Iedereen die wil, kan dan langskomen. Je kunt gerust samen met je vader of moeder komen, als je dat prettiger vindt.

We denken aan de ouders, de zus en de vrienden van Jan. Zij zullen enorm geschrokken en heel verdrietig zijn. Wij willen proberen ze te steunen in de moeilijke tijd die voor hen komen gaat.

Mocht je voor dit moment vragen of opmerkingen hebben, neem dan contact op met Angela de Wit, tel. 06-12345678.

Met vriendelijke groeten,

Peter Pietersen
Groepsvoorzitter

Voorbeeld bericht voor op de website:

Jan, we zullen je missen!

Helaas hebben we plotseling afscheid moeten nemen van Jan Weerdam, scout in hart en nieren.

Jan Weerdam
Nooit in het centrum, maar altijd aanwezig.
We zullen hem ontzettend missen.

Het bestuur, de leiding, en leden van Scouting Woensdaggroep.

Afscheidsbijeenkomst aanstaande zaterdag

Op ..... is iedereen welkom om bij elkaar te komen voor een afscheidsbijeenkomst. Deze bijeenkomst vindt plaats in het clubhuis.

Vanaf 18.00 is de inloop voor leiding en bestuur.
Vanaf 19.30 is de inloop voor ouders en kinderen.

Met elkaar zullen wij ons verdriet, maar ook onze mooie herinneringen aan Jan Weerdam delen om zo op een gepaste wijze afscheid te kunnen nemen.

Klik hier om verder te gaan naar de site van de Woensdaggroep.

Het bericht in een gesprek vertellen

Kinderen, leiding en ouders vertellen dat een clubgenoot overleden is, is een zware taak. Om te zorgen dat de informatie goed overkomt, helpen de volgende tips:

- Probeer je eigen angsten niet over te brengen. Kinderen voelen ze meestal feilloos aan.
- Vertel na een korte inleiding wat er gebeurd is: "Ik moet jullie iets heel naars vertellen. Gisteren is Jan Weerdam overleden bij een verkeersongeluk".
- Vertel eerlijk en duidelijk wat er gebeurd is, hoe erg het ook is. De waarheid is in veel gevallen minder erg, dan wat de kinderen zich in het hoofd halen.
- De informatie moet niet al te zakelijk overkomen, maar wel zeer zorgvuldig en nauwgezet verteld worden. Zo voorkom je misverstanden.
- De informatie moet evenmin te emotioneel gebracht worden.
- Het is niet nodig er een lang verhaal van te maken. Het kan zelfs zijn, dat de informatie door de schok totaal niet doordringt. Belangrijk is wel dat de boodschap overkomt.
- Controleer of de leden die boodschap begrepen hebben.

Vaak zullen de kinderen, vooral kinderen vanaf een jaar of tien, na dit nare bericht stil worden. Zij moeten de eerste schok verwerken. Durf het stil te laten zijn. Daarna zullen de kinderen met vragen komen. Is dat niet het geval, dan kun je zelf een vraag stellen of vertellen hoe jij je voelt.

Misschien kunnen onderstaande suggesties je verder helpen:

- Beantwoord vragen, zowel over wat gebeurd is als over hoe het nu verder gaat.

- Wees open over je eigen gevoelens. Vertel wat de dood van deze clubgenoot voor jou betekent.
- Laat leden vertellen over hun eerdere ervaringen met de dood.

Vragen die je kunt stellen zijn:

- Wie heeft al eens meegemaakt dat iemand doodging, die hij goed kende?
- Hoe hoorde je dat en van wie?
- Weet je nog hoe je toen reageerde: wat deed je, wat voelde je?
- Wat herinner je nog het beste van het overlijden en de uitvaart?
- Wat zou je nu het liefste willen doen: huilen, schoppen, hard rennen, heel stil zitten, praten over Jan, muziek aanzetten? Of iets heel anders?

Met kinderen hierover praten, helpt ze hun eigen reacties en die van anderen te accepteren en onder woorden te brengen.

Ouders bij het gesprek

Met de leiding moet je de keuze maken of je het gesprek voert met alle leden van de groep tegelijk of per speltak en met of zonder ouders erbij. Je kunt het gesprek met de hele groep voeren als de groep klein is en alle leden elkaar goed kennen.

Meestal is het beter het gesprek in de eigen speltak te voeren. Dit heeft een aantal voordelen:

- De kinderen hebben ongeveer een gelijke leeftijd en een gelijk belevingsniveau. De manier waarop je het slechte nieuws vertelt, kun je goed afstemmen op de leeftijd van de kinderen.
- De betrokkenheid van de kinderen bij de gestorven clubgenoot is ongeveer gelijk. Scouts kennen Jan goed. Zij zullen anders reageren dan welpen die Jan nauwelijks kennen. De reactie van explorers zal daar eveneens weer van verschillen. Wilma, de zus van Jan, zit daar immers bij. Het inspelen op reacties en het tonen van emoties is in de verschillende speltakken daarom beter te hanteren.
- De speltak waarin het bericht verteld wordt, is niet zo groot. Als leiding ben je beter in staat kinderen aandacht en troost te geven en al hun vragen te beantwoorden.

Zo'n gesprek voeren in aanwezigheid van ouders, is voor de meeste leiders erg moeilijk, misschien zelfs bedreigend. Daarom kan de voorzitter de ouders apart nemen en hen op de hoogte brengen. Ouders krijgen dan de kans hun vragen te stellen. Veelal zullen dit andere zijn dan die van de kinderen. De ouders kunnen antwoord krijgen op hun niveau. Zij krijgen ook de gelegenheid hun emoties met elkaar te delen.

Toch kun je er, zeker bij de jongere leden, voor kiezen hun ouders wel uit te nodigen bij het gesprek. Het voordeel is, dat de ouders precies weten wat er verteld is en hoe hun kind reageerde. Zij kunnen hun kind daardoor thuis beter opvangen en begeleiden.

4.4 Afscheid nemen

Niet alleen praten helpt na het horen van zo'n vreselijk bericht. Het is ook goed om in daden afscheid te nemen. Concreet met een taak bezig zijn, helpt bij de verwerking. Machteloos toezien is erger dan nog iets te kunnen doen of te kunnen zeggen tegen je gestorven clubgenoot.

Suggesties

- Laat kinderen opschrijven wat ze de overleden clubgenoot nog hadden willen zeggen. De kinderen mogen dit zo kort of lang doen als ze zelf willen. Ze mogen dit ook doen met tekeningen, een symbool, een collage, een gedicht of op een andere manier die zij zelf kiezen. Wie wil, mag

zijn blad laten zien of voorlezen aan de anderen. Tijdens het tekenen en schrijven halen kinderen als vanzelfsprekend herinneringen op.

- Laat de kinderen die al eens een sterfgeval dichtbij hebben meegemaakt, vertellen hoe ze toen met het verdriet zijn omgegaan.
- Maak met elkaar een soort dagboek waarin iedereen iets aan de overledene kan schrijven.
- Leg een condoleanceregister in het clubhuis dat de kinderen en hun ouders kunnen tekenen.
- Maak een rouwadvertentie voor het groepsblad.
- Oefen teksten of een liedje die bij de uitvaart of de herdenkingsdienst voorgedragen kunnen worden. Deze kun je later in het groepsblad opnemen.
- Bedenk in kleine groepen manieren om afscheid te nemen.

Vorbereiden van het bezoek aan de rouwkamer

Het kan heel goed zijn voor kinderen en jongeren om hun gestorven clubgenoot nog een keer te zien en afscheid van hem te kunnen nemen terwijl de kist nog open is. Zo'n bezoek aan de rouwkamer of het mortuarium kan echter ook heel schokkend zijn. Daarom is het van groot belang het goed voor te bereiden. Overleg over dit bezoek altijd met de ouders, zowel van die van de leden als van het gestorven kind. Deze laatste kunnen een invasie van kinderen in de rouwkamer storend vinden voor de familie of vrienden. Spreek eventueel in overleg met de ouders en de begrafenisondernemer een aparte tijd af. Je hebt dan ook de rust en de ruimte om bij de overleden clubgenoot te praten, gevoelens te tonen en vragen te beantwoorden. Huilende en verdrietige volwassenen kunnen zo overweldigend overkomen op kinderen, dat zij geen aandacht en concentratie voor de overledene kunnen hebben. Overleg of de ouders van de overledene er bij willen zijn.

Voor kinderen is het belangrijk zo'n bezoek aan de rouwkamer gezamenlijk af te sluiten. Je zou dit kunnen doen door met elkaar rond de kist het lievelingslied van de overledene te zingen. Bereid dit van te voren voor, maar kijk ook hier weer wat in deze situatie passend is. Vraag wat de kinderen zelf willen doen en wat de ouders van de overledene ervan vinden.

Bij de voorbereiding van het bezoek aan de rouwkamer hoort ook het vooraf navragen of de overledene toonbaar is. Na een zwaar ongeval is dit namelijk niet altijd het geval. Een kind, dat een zwaar ziekbed heeft gehad, kan bijna onherkenbaar zijn als zijn clubgenoten hem een tijd niet gezien hebben. Controleer zelf vooraf of dit het geval is. Je kunt de kinderen van de groep dan beter voorbereiden op wat ze te wachten staat. Neem de tijd voor emoties van de kinderen die los komen.

Betrek, zeker bij jeugdleden tot tien jaar, de ouders bij alles wat je deze dagen met de groep onderneemt. Zij weten dan wat er gebeurt en hoe hun kind reageert. Thuis kan er verder over gepraat worden.

Vorbereiden op de begrafenis of crematie

De dag dat het kind begraven of gecremeerd wordt, is een emotionele dag vol spanning. Maar het kan ook een dag van opluchting zijn. Nog eenmaal kun je iets doen voor de overledene. Dit definitieve afscheid sluit een intense periode af.

Kinderen en jongeren die nog nooit een begrafenis of crematie bijgewoond hebben, zitten vol met vragen, die ze lang niet altijd durven te stellen. Bovendien gaat het vaak om vragen, die voor volwassenen zo gewoon zijn, dat zij zich niet kunnen voorstellen dat kinderen ermee rondlopen.

Het gaat bijvoorbeeld om:

- Wat voor kleren moet ik aan?

- Is de kist nog open?
- Moet je erin kijken?
- Gaat iedereen huilen, ook volwassenen?
- Is het erg als ik zelf moet huilen? Of juist niet?
- Moet je na afloop een hand geven?
- En wie moet je dan een hand geven?
- Wat moet je dan zeggen?

Naast het beantwoorden van vragen, is het ook goed iets te vertellen over:

- wat er gebeurt tijdens een begrafenis.
- wat een crematie inhoudt.
- wat er gebeurt met iemand, die in de kist in de grond ligt.

Koop een pak papieren zakdoekjes. Je kunt ze een kind geven, dat moet huilen. Veel kinderen hebben dat zelf niet bij zich. Maar nog belangrijker is misschien wel, dat het geven op zich al een troostend gebaar is en een vorm van aandacht die het kind nu nodig heeft.

In 'De meest gestelde vragen over kinderen en de dood' van Jan en Riet Fiddelaers-Jaspers (Heeze, Stichting in de Wolken, 1999) vind je een beknopte, duidelijke omschrijving over begraven en cremeren. Daarnaast wordt nog een aantal vragen behandeld, bijvoorbeeld:

- Wat vertel je over de dood?
- Welke vragen kun je van kinderen verwachten?
- Laat je een kind afscheid nemen van de overledene?

Is er sprake van een kerkelijke viering en hebben de leden een ander of geen geloof, dan is het zinvol enige uitleg vooraf te geven over de dienst en de gewoonten.

Kom je hier zelf niet uit, bel dan de pastor, de dominee of een ander met de vraag er iets over te vertellen. Vertel dit dan zelf aan de kinderen. Als zij vragen hebben, zullen ze die jou eerder durven stellen, dan een vreemde. Kom je er niet uit, belooft dan om het uit te zoeken en kom erop terug.

Neem naar de afscheidsdienst, crematie of begrafenis ruim voldoende begeleiders mee. Dit kunnen ook ouders zijn. Laat die tussen de kinderen zitten. Zij kunnen dan zachtjes de vragen beantwoorden, die de kinderen ongetwijfeld stellen, een arm om het kind heen slaan dat dat nodig heeft of een zakdoekje aanreiken. Geef iemand de taak om tijdens deze dienst te zorgen voor de kinderen die het niet meer volhouden. Deze kinderen kunnen dan rustig de locatie verlaten.

Vaak kennen kinderen de gestorven clubgenoot niet alleen van Scouting. Ze kunnen bijvoorbeeld ook bij elkaar in de klas zitten. Als er zo'n overlap is, overleg dan met de leerkracht wat vanuit de school wordt gedaan en waar de kinderen in school- of klassenverband heengaan.

Zo voorkom je dat:

- kinderen dubbelop hetzelfde meemaken of doen.
- kinderen op dezelfde tijd op twee plaatsen moeten zijn.
- ouders van twee kanten dezelfde voorstellen of vragen krijgen.

Het herdenken in de groep

De herdenking in het clubhuis kan een grote rol spelen in de rouwverwerking. Gezamenlijk stilstaan bij het verlies, leidt tot verbondenheid. Deze verbondenheid geeft kracht om samen verder te gaan. De

aanwezig bij deze herdenking vinden troost en steun bij elkaar. Ook na verloop van tijd zullen zij met elkaar gemakkelijker blijven praten over wat zij meegemaakt hebben. Het tonen van gevoelens, het steun zoeken bij elkaar en het geven van troost is uit de taboesfeer gehaald.

De herdenkingsdienst kun je overal in het clubhuis houden, als op de gekozen plaats maar sfeer en rust geschapen wordt. Zijn er veel deelnemers, dan kun je kiezen voor een grote (sport)zaal. Verwacht je weinig mensen, gebruik dan de eigen speltakruimte van de overledene. Daar hangen zijn tekeningen, staat een werkstuk te drogen en ligt nog een vergeten trui. Vanzelfsprekend moet het lokaal schoon en opgeruimd zijn.

Je kunt deze afscheidsdienst met de hele groep houden. Voor de volwassenen kun je stoelen neerzetten, terwijl voor de kinderen lage banken vooraan staan. Je kunt er bewust voor kiezen om de speltakken door elkaar te laten zitten. Dit verhoogt de verbondenheid. Je kunt de kinderen ook bij hun eigen ouders laten zitten. Ouders kunnen hun kind(eren) dan opvangen wanneer dit nodig is.

Belangrijk is een centraal punt, bijvoorbeeld een mooie grote foto. Bij de foto is ruimte voor bloemen en waxinelichtjes. Je kunt ook denken aan een kring rond het kampvuur waar je met elkaar herinneringen ophaalt, lievelingsliedjes zingt en gedichten voordraagt.

Hoe ziet een afscheidsdienst eruit?

Hoe een afscheidsdienst eruit ziet, is afhankelijk van de sfeer in en de religieuze achtergrond van de groep. Ook de belangstelling van het gestorven kind kan bepalend zijn voor de opbouw van de afscheids- of herdenkingsdienst.

In zo'n dienst kan plaats zijn voor:

Een lied

Dit kan bijvoorbeeld het lievelingslied van de overledene zijn, de topper van het laatste kamp of een lied met een tekst die tot nadenken stemt.

Een woordje

Een van de leden of leiding vertelt iets over Jan. Hierbij kun je aangeven dat Jan dan wel gestorven is, maar niet in ieders herinneringen. Iemand kan dan vertellen waarom hij hem zal missen, iets zeggen wat hij Jan nog graag wil had willen vertellen of vragen, iets vertellen over wat Jan graag deed of een grappige anekdote. Na zo'n anekdote mag natuurlijk best gelachen worden.

Een stukje muziek

Dit kan de lievelingsmuziek van Jan zijn, ongeacht of het gabbermuziek, een kinderliedje of een klassiek nummer is. Ook kunnen leden een instrument bespelen of samen een lied zingen.

Een gedichtje of tekstje

Dit kan een bestaande tekst zijn, voorgelezen door een vriend. Ook zelfgemaakte teksten en gedichten kunnen voorgelezen worden.

Een tekening

Ieder kind maakt een tekening over iets leuks van Jan. De tekeningen worden aan een slinger bij de foto gehangen. Ook kunnen kinderen in groepjes een collage maken. Deze collages hang je rondom de foto, Jan vormt er als het ware het middelpunt van.

Belangrijk is de kinderen actief bij de dienst te betrekken. Dit kan door ze zelf teksten te laten voorlezen of te laten musiceren. De spanningsboog is kort, zeker bij jongere kinderen. Daarom moet een herdenking niet te lang duren. Een klein halfuur is voldoende. Het kan wat langer als kinderen tijdens de dienst iets maken, zoals een tekening of een collage. De kinderen zijn dan erg actief, kunnen praten en even de spanning doorbreken.

De afsluiting van de afscheidsdienst is ook erg belangrijk. Kinderen moeten niet in diepe rouw weggaan. Het liefst willen kinderen, maar ook volwassenen, tot slot samen iets actiefs doen. Dit gezamenlijke geeft kracht en troost. Je kunt bijvoorbeeld de gebruikelijke sluitingsceremonie uitvoeren. De foto van Jan maakt dan deel uit van de kring. Samen iets zingen, is een andere mogelijkheid.

Rituelen bij de begrafenis, crematie of herdenking

Concreet iets doen of voorbereiden, helpt bij de verwerking van het verdriet. Een ritueel stelt mensen in staat afscheid te nemen, een periode af te sluiten. Wanneer je samen een ritueel beleeft, geeft dat kracht. Er ontstaan gevoelens van eensgezindheid en saamhorigheid. Bovendien kan een ritueel zin geven aan het verlies en verdriet.

Een aantal suggesties:

- Maak met de groep het boekje van de uitvaartdienst, of lever tekeningen van kinderen aan om het boekje te illustreren.
- Tijdens de uitvaartdienst in de kerk kunnen jongere kinderen een plaat inkleuren, die aansluit bij de bijbellezing. De tekeningen kunnen rond de kist gehangen worden.
- Scouts kunnen muziek maken tijdens de dienst of op het kerkhof.
- Kinderen kunnen de bloemstukken uit de kerk dragen, leiding kan de kist begeleiden.
- Tijdens het zakken van de kist bij de begrafenis, laten de kinderen witte, met gas gevulde ballonnen op. Zij zijn symbool van de geest die omhoog gaat, alleen het lichaam zakt in de aarde. Witte ballonnen zijn ook een teken van vrede en van reinheid.
- Bij de laatste groet lopen de volwassenen en oudere leden langs de kist, of bij de herdenkingsdienst langs de foto. Bevers en welpen zitten er op hun knieën bij en blazen er zeepbellen naar toe.
- De kinderen zoeken een mooie kiezelsteen, boenen hem schoon, poetsen hem tot hij glanst en schrijven hun naam erop. De stenen kunnen ze bij het graf, de foto of de herinneringsboom of -struik leggen. Je kunt de stenen ook in een cirkel laten leggen, rond een steen met de naam van de overledene. Dat is het bekende Scoutingteken 'einde spoor'. Het geeft het einde van een tocht aan en symboliseert net zo goed het eind van het leven.
- Plant een boom, struik of bloembollen naast het clubhuis als blijvende herinnering aan de overledene. Plant hem in aanwezigheid van alle leden van de groep, de ouders, familieleden, vrienden en bekenden van de overledene. Een geschikte struik hiervoor is de vlinderstruik, waaraan mooie bloemen groeien die door veel vlinders bezocht worden.
- Alle kinderen nemen als een laatste cadeau voor Jan iets van zichzelf mee, bijvoorbeeld een stuiterbal, een knuffeltje, een autootje, een voetbalplaatje, een zaklantaarn, een cassettebandje met zijn lievelingsmuziek of een mooie schelp. Tijdens de uitvaart of herdenkingsdienst leggen ze deze voorwerpen bij het graf of bij de foto. De kinderen, of een paar van hen, vertellen waarom ze juist dat bepaalde voorwerp meenamen.
- Richt een plek in waar bloemen of waxinelichtjes neergezet kunnen worden.
- Laat de kinderen iets bij het graf, de kist of de foto neerleggen: bloemen, een tekening, een voorwerp. Symbolisch ervaren veel kinderen dat als het verlies onder ogen moeten zien. Ze gaan namelijk naar die plaats toe, in plaats van er voor weg te lopen.

- Schrijf gedichten of brieven en bundel die tot een herdenkingsboekje voor de ouders. Tijdens de dienst, crematie of begrafenis kun je er een paar laten voor lezen. Wanneer je deze teksten kopieert of opneemt in je groepsblad, zijn ze ook voor de kinderen een herinnering aan Jan.
- Laat de kinderen tekenen wat ze graag met de gestorven clubgenoot deden. Bundel die tekeningen en geef ze aan de ouders van Jan.
- Laat de kinderen op hartjes van vloeipapier schrijven wat ze nog zouden willen zeggen: 'Doei', 'Het ga je goed', 'Ik denk aan je', 'Sorry voor het gepest'. Laat alle hartjes tegelijk op het graf of op de foto naar beneden dwarrelen.
- Probeer ook een positieve lading aan het zware verlies te geven. Een rector van een school verwoordde dit heel mooi: “Geniet van het leven, net als Bob deed, met zorg voor elkaar. Blijf zien, dat het leven van jou en van anderen geen vanzelfsprekend recht is, maar een kostbaar geschenk.”

Wat je ook wilt doen, wees je bewust van de situatie en overleg altijd met de ouders.

4.5 Na het afscheid

Voor veel kinderen is het erg belangrijk dat hun clubgenoot ook na de uitvaart of herdenkingsdienst niet vergeten wordt. Daarom is het goed samen met de leden van de groep te kijken hoe je dit kunt voorkomen.

Wat suggesties:

- Geef zelf aanknopingspunten om erover te praten. Noem de naam van het kind regelmatig. Niet apart, maar gewoon tijdens activiteiten: “Wat zou Jan dit spel gaaf hebben gevonden”, “Jammer dat Jan nu niet met jullie overgaat naar de explorers”.
- Wanneer je bidt bij de opening of sluiting, voeg er dan een regel aan toe: “Bidden wij ook voor Jan, in de verwachting, dat hij bij U gelukkig is”.
- Hang een foto van Jan op. Zorg dat er tijdens de clubmiddagen bloemen bij staan of een lampje. Pluk die bloemen samen met de kinderen of laat elke keer dat je opent een kind een bloemetje bij Jans foto zetten of een waxinelichtje aansteken.
- Lees bij de opening een stukje uit een met de groep gemaakt herinneringsboekje voor. Of houd een dagboek bij en lees daaruit voor.
- Bespreek met elkaar wat je doet met de spullen van Jan, wat je doet met zijn lege plaats in de kring. Jans spullen hoeven niet meteen weg. Laat zijn tekening nog maar even hangen, verwijder zijn naam nog niet van het corveebord. Er zijn vast vrijwilligers die het graag willen doen nu Jan het niet meer kan. Laat de spulletjes nog maar even in de kast staan.
- Geef in geen geval spullen of werkstukken van Jan zomaar even mee aan zijn zus. Gooi ze ook niet weg. Breng ze zelf bij de ouders, eventueel samen met een paar kinderen.
- Denk aan verjaardag, overvliegen en feestdagen. Ouders vinden het prettig, als je ze van tevoren belt om af te spreken wanneer je bezoek schikt.
- Wees alert op het gedrag van een rouwend kind. Geef aandacht wanneer je opmerkt dat hij het nodig heeft, ook al komt dat moment jou minder goed uit.
- Vraag regelmatig hoe het met een kind of met de groep gaat. Kinderen laten niet altijd merken dat ze bezig zijn het verlies te verwerken. Een vraag kan echter een welkome aanleiding voor ze zijn om erover te beginnen. Ga in op signalen. Bouw bewust momenten in die kinderen kunnen aangrijpen om erover te praten. Dwing ze echter niet. Denk aan een kampvuur of een boswandeling. Ga eens gezellig samen met een kleine groep in het gras of in een tent liggen, nootjes knabbelen, op een lolly zuigen. In die situaties komt een gesprek gemakkelijk op gang.

- Ga op Jans verjaardag op visite bij zijn ouders. Kinderen kunnen ook een tekening, kaart of bloemstukje maken voor de ouders. Je kunt die zaken op de verjaardag brengen. Informeer vooraf wel of de ouders het op prijs stellen.
- Stuur Jans ouders een nieuwjaarskaart. Samen met de kinderen maak je de tekst. De strekking kan zijn: Het zal een moeilijk jaar zijn zonder Jan, maar we wensen u toch een jaar toe met lichtpuntjes en geluk.
- Lees een boek of gedicht over sterven en praat er daarna over.

Het is moeilijk te zeggen hoe lang je bloemen rond de foto zet, hoe lang je uit een herinneringsboekje leest, of iets anders doet om Jan in herinnering te houden. Het beste advies is: kijk en luister naar de kinderen. Uit hun reacties blijkt of zij er nog behoefte aan hebben. Zolang een ritueel voor hen waardevol is, blijf je het doen, ook al vind jij dat het nu wel lang genoeg geduurd heeft. Natuurlijk kan het ook voorkomen, dat de kinderen vinden dat het niet meer hoeft, terwijl het jou nog steun geeft. Stop er dan toch mee of vertel waarom dit ritueel voor jou nog waardevol is. Laat de mening van de kinderen doorslaggevend zijn in het wel of niet doorgaan met het ritueel.

Verdriet gaat nooit helemaal over

Rouw en gemis kunnen nog na jaren doorwerken. Hoe intens het proces is en hoe lang het duurt, zal voor ieder clublid verschillend zijn. De verwerking is afhankelijk van de relatie die hij met de overleden clubgenoot had:

- Was het de beste vriend?
- Of zit een kind nog maar net bij de groep en kent hij het gestorven kind nauwelijks?
- Of had een kind steeds ruzie met de overledene?
- Of pestte een kind de overledene vaak en voelt het zich daar nu schuldig of verdrietig om?

Vrienden van de gestorven clubgenoot zullen hem zeker in nieuwe situaties extra missen: op het eerste kamp dat hij niet meer meemaakt of bij het overvliegen naar de volgende speltak, waarvan de leiding de overledene niet meer kent. Blijf hier als leiding toch alert op, ook in een speltak waarbij het overleden kind nooit heeft gezeten. Bespreek met elkaar en met de kinderen of er ook in de nieuwe speltak behoefte is aan een plaats voor of een foto van de overledene.

De naam van en de herinnering aan de gestorven clubgenoot mogen niet zomaar uitgewist worden. Maar cultiveer het niet, de kinderen moeten wel kunnen doorgaan met hun leven, ook bij Scouting. Aan het gedrag en de reacties van de kinderen merk je of zij de foto, het noemen van Jans naam of de bloemen nog nodig hebben. Laat die reacties en niet de schoonmaakwoede of de verwerking van de leiding, bepalend zijn voor de plaats van Jan in de groep.

Al vertelt een kind je nog zo vaak over de dood van een familielid, een vriend of een clubgenoot, vind hem nooit een zeur. Bij jou heeft hij een klankbord gevonden. Waardeer dat. Door het jou misschien wel honderd keer te vertellen, kan hij leven met zijn grote verdriet en het een plaats geven in zijn bestaan.

Je moet verder

Het eerste jaar na een sterfgeval is niet het moeilijkste. Dat bleek uit ervaringen van Scoutinggroepen waarin een leider overleed. Iedereen was in dat jaar bereid zich in te zetten voor de groep. Na dat eerste jaar werd het steeds moeilijker. Tijden veranderen, dat vraagt om een nieuwe, andere aanpak dan voorheen. Er moesten beslissingen genomen worden, waarvan niemand wist hoe de overledene daarover dacht. Dat kan spanningen geven in een groep. Er kan kritiek komen op nieuwe mensen. Om te voorkomen, dat de sfeer verslechtert en mensen door geroddel en gemopper zwart

gemaakt worden, is en blijft het heel belangrijk dat je met elkaar in de groep blijft praten. Tijden en mensen veranderen, je moet als groep samen verder. Probeer daarom niet alles te idealiseren wat de overledene gedaan heeft, ook al was het toen nog zo goed. Kijk samen vooruit en bouw aan de groep. Wat de overledene zeker zou willen is een lekker draaiende Scoutinggroep, met veel leden en een goede samenwerking. Houd dat voor ogen!

Houd contact met de nabestaanden

Laat ouders van een overleden lid of de partner van een overleden leider of bestuurslid voelen dat ze nog bij Scouting horen, ook al is hun partner of kind gestorven. De meeste nabestaanden stellen dit erg op prijs. Je kunt dit op verschillende manieren doen:

- Stuur ze het groepsblad toe.
- Nodig ze uit bij de opening van het Scoutingjaar, een jubileum of een andere belangrijke gebeurtenis van de groep.
- Nodig de partner van een overleden leider of bestuurslid uit voor een leiding of ledenactiviteit.
- Stuur een nieuwjaarskaart.

Twijfel je of je de nabestaanden er een plezier mee doet, overleg het dan met ze.

Voorkom blunders

Wanneer een ouder van een van je leden gestorven is, vraagt dat voor de tijd erna om secuur handelen. Onnadenkendheid en onzorgvuldigheid kunnen de achtergebleven ouder en het kind onnodig verdriet doen. Geef bijvoorbeeld geen uitnodiging voor het moeder-dochterweekend mee aan het kind dat zijn moeder verloor. Bespreek samen hoe je een kind van wie de vader gestorven is toch kunt laten meedoen met het maken van een vaderdagcadeautje. Gaat het om een overleden lid, dan moet je zorgen dat je het lidmaatschap beëindigt in je ledenadministratie. Werk de ledenlijst bij, haal de naam weg uit informatieboekjes en van de website.

4.6 Voorbeeld rouwadvertentie

Vaak zien we bij een rouwbericht dat door Scouting geplaatst wordt een rondje met een stip erin. Lord Baden-Powell leerde dat het 'einde spoor' betekent. Je kunt overwegen dat symbool in het midden boven de rouwadvertentie te zetten. Probeer in die advertentie taal te gebruiken die past bij de leeftijd van de overledene. Op de volgende pagina vind je een voorbeeld van een rouwadvertentie.

Vandaag hoorden wij dat op donderdag 28 september

Jan Weerdam
Scout

op de leeftijd van 12 jaar overleden is.

Jan werd op de terugweg van het clubhuis geschept door een vrachtwagen.

We hebben Jan leren kennen als een trouwe vriend,
die in de groep voor een geweldige sfeer wist te zorgen.

We denken veel aan de ouders, de zus en de vrienden van Jan.
Zij zullen enorm geschrokken en heel verdrietig zijn.
Als groep willen we proberen ze te steunen in de moeilijke tijd die komen gaat.

Namens bestuur, leiding en leden van de Woensdaggroep in Scoutstad

Peter Pietersen
Groepsvoorzitter

4.7 Vooral elkaar helpen helpt

Maarten Evenblij is journalist bij de Volkskrant en heeft het artikel geschreven over de begeleiding na de moord op een Scoutinglid. Het artikel van zijn hand maakt heel duidelijk hoe belangrijk kinderen, leidinggevenden en mensen uit de directe vertrouwde omgeving zijn om elkaar te helpen. Met eenvoudige woorden, gebaren en samen iets te doen zijn zij elkaar tot steun.

Volkskrant, Kennis, 9 december 2006

Maarten Evenblij

Meteen na de moord op Jesse stroomden hulpverleners naar het dorp Hoogerheide. Niet-betrokken psychologen dringen aan op terughoudendheid. 'Maar niemand durft in gebreke te blijven.'

Door Maarten Evenblij

Stille tocht na de moord op basisschoolleerling

'Twee weken na de ramp zaten we met dertig hulpverleners klaar en we hadden niks te doen'

Na de moord op de achtjarige Jesse in de Klim-Opschool in Hoogerheide is een heel circus van goede bedoelingen op gang gekomen. Media, hulpverleners en politici richten hun professionele blik op het dorp. Zijn al die aandacht en die interventies goed of hebben ze juist een averecht effect?

Traumadeskundigen vrezen een negatieve tendens

'De gebeurtenis in Hoogerheide is met recht schokkend. Zij raakt aan wezenlijke waarden. Ze tast de onbevangenheid aan; dat kinderen zich op school terecht veilig kunnen voelen. Ook als je op grotere

afstand staat, is dat schokkend. Daar moet je wat mee', zegt prof. dr. Frits Boer, hoogleraar kinder- en jeugdpsychiatrie in het AMC. Boer werkt bij de Bascule in Amsterdam aan traumagerelateerde stoornissen en is specialist in het behandelen van kinderen. Over de zaak in Hoogerheide zelf kan hij niets zeggen. Wel waarschuwt hij voor te véél en vooral te snél hulp. 'Volwassenen en ook kinderen zijn in het algemeen heel goed in staat dramatische gebeurtenissen te verwerken. Recente ervaringen, van de Twin Towers in New York tot de cafébrand in Volendam, hebben ons geleerd dat ze dat vooral doen met mensen die hen vertrouwd zijn. Hun zelfredzaamheid en die van de omgeving blijkt erg groot. Daarbij zijn, zeker in het begin, nauwelijks professionals nodig.' Dat is nog niet overal doorgedrongen, merken Boer en collega's. Was dertig jaar geleden de aanpak bij het verwerken van traumatische gebeurtenissen: niet over praten en doorgaan, nu lijkt het tegenovergestelde het geval. Er zou zelfs een trend van politisering van de hulpverlening in Nederland zijn. 'Soms krijgen we de indruk dat bestuurders, ook bij relatief kleinschalige calamiteiten, hulpverlening in gang zetten om niet later het verwijt te krijgen dat ze de ontstane emoties niet serieus hebben genomen', zegt dr. Peter van der Velden, onderzoeksleider bij het Instituut voor Psychotrauma in Zaltbommel. 'Het kan onzekerheid zijn, machteloosheid, laten zien dat je betrokken bent. Maar soms wordt uit het oog verloren dat niet al die extra hulp aan direct betrokkenen evenveel zin heeft.'

Light vliegtuigje

Een light vliegtuigje stort neer in Stadskanaal en de burgemeester laat verwerkingsbijeenkomsten in de wijk houden: je weet maar nooit. Er zijn organisaties die traumazorg binnen vier uur aanbieden. 'De effectiviteit van zulke interventies wordt niet gestaafd door wetenschappelijk onderzoek', stelt Van der Velden echter. 'Natuurlijk zijn kinderen die zoiets meemaken, geschokt. En er zullen best kinderen zijn die zich angstig voelen, nachtmerries hebben of in bed gaan plassen. Dat betekent echter zeker niet dat alle kinderen het risico lopen op een post-traumatische stress-stoornis en professionele hulp nodig hebben.' Elke week gebeurt er wel iets, constateert Van der Velden: een moord, een kind onder de tram, iemand die op een bouwplaats doodvalt of in een machine komt. Dat is niet zo mediageniek als Hoogerheide. 'Als de media er zijn, is het erg. Dan vibreert heel Nederland mee op een steen die in een vijver is gevallen. Dat klopt niet. Dat doet tekort aan de zelfredzaamheid van mensen, alsof ze vanaf dat moment kreupel zijn. Als tien procent van de kinderen uit de klas van Jesse echt behandeling behoeft, zou ik dat al veel vinden.'

Het blijkt dat de eigen gemeenschap en de professionele regionale zorg in het algemeen uitstekend in staat zijn om de psychische nood na een ramp afdoende op te vangen. Na de aanslagen in New York en Londen en de vuurwerkramp in Enschede bleven hordes opgetrommelde psychische hulpverleners dikwijls werkeloos. Van der Velden: 'Twee weken na de vuurwerkramp zaten we met dertig psychische hulpverleners op een grote bijeenkomst van slachtoffers. We hadden niets te doen. Mensen kunnen het heel goed zelf, ook al hebben ze soms even behoefte aan een hulplijn. Het is bijzonder om te zien dat in Nederland de professional dikwijls tegen de leek moet zeggen: wat jij bedenkt, is helemaal goed!' Boer beaamt dat. 'Soms door schade en schande zijn we er achter gekomen dat er in eerste instantie amper behoefte is aan professionele psychologische of psychiatrische hulp. Wel is het goed sleutelfiguren, dominees, burgemeesters en huisartsen, de mogelijkheid voor een vraagbaak te bieden, een sparringpartner te zijn. Praktische hulp is in het begin belangrijker dan psychische hulp.' Voor kinderen is zo'n invasie van vreemden helemaal niet goed. Die hebben niet alleen veel behoefte aan een vertrouwde omgeving, maar reageren ook sterk op de emoties en gedragingen van hun naaste volwassenen. 'Als kinderen schrikken, kijken ze naar het gezicht van iemand die ze vertrouwen. Daarop reageren ze. Lacht moeder bij een knal van het vuurwerk of is ze bang bij een explosie? Hoe jonger kinderen zijn, hoe sterker die social referencing is, maar feitelijk kijken volwassenen ook naar de reacties van hun omgeving in situaties die ze niet kennen.'

Boer: 'Hoewel mensen in de beginfase geen behoefte hebben aan vreemden, hebben ze wel behoefte aan informatie. Groepsvoorlichting kan daarbij helpen en ook een gevoel van verbondenheid creëren. Voor jonge kinderen is daarbij echter het gevaar dat het over hun hoofden heen gaat. Ze begrijpen niet, of niet volledig, wat er gebeurt, maar zien wel het verdriet, de verwarring, de angst. Door social referencing nemen ze die over. Daarom zijn we steeds terughoudender met zulke bijeenkomsten.' Ook is het daarom goed niet voortdurend de gebeurtenissen in huis te halen. Zet de tv die een ramp herhaalt uit, maar kijk wel met het kind naar de kaartjes en bloemen op de plaats des onheils. Vertel de waarheid, al is deze gruwelijk. Ga in op wat het kind vraagt, adviseert Boer. 'Wel op het niveau van het kind, maar wees eerlijk. Anders gaan ze fantaseren en dat kan nog veel gruwelijker zijn. Geef kinderen de kans iets te doen aan het verwerkingsritueel. Bloemen neerleggen, een tekening maken of een brief schrijven.'

Tekeningen

Kinderen verwerken aangrijpende gebeurtenissen anders dan volwassenen. Die willen er voortdurend over praten. Kinderen passen het in hun spel in. Soms lijkt het of een drama hen niet raakt, maar dan blijkt het in hun spel terug te komen. Boer: 'Het geheugen voor dit soort gebeurtenissen zit op plekken waar je niet goed bij komt, zoals de bij emoties betrokken amandelkern in de hersenen. Daardoor ontstaan flashbacks die bij kinderen tot uiting komen in spel en tekeningen. Vaak zonder dat ze zich daarvan bewust zijn.'

Anderzijds hebben kinderen, net als volwassenen, de neiging het gebeurde weg te schuiven, te vermijden. Ze willen bijvoorbeeld niet naar school, niet aan het tafeltje van de overleden leerling zitten (dan ga je dood), zich niet meer met dat bloedrode washandje wassen. Of het lijkt dat het kind het zich allemaal niet zo heeft aangetrokken en dan komt na een week opeens de angst en plast het in z'n bed of stelt het opeens hele indringende, soms harde, vragen. Boer: 'Daar moet je niet van schrikken. Verwerking gaat met intervallen. Kinderen kunnen ook hard zijn, ruziën over het boek van hun overleden broertje. Dat hoort erbij. Het leven moet ook weer z'n normale gang hervatten. Kinderen willen dat vaak ook zelf. De school kan ook veel doen. De gebeurtenis moet niet worden weggemaakt, maar er moet ook weer aandacht voor rekenen en taal zijn.' Ouders en leerkrachten zien zelf wel of kinderen de gebeurtenissen normaal verwerken. Daarvoor hoeft je geen deskundige te zijn, stellen Boer en Van der Velden. Er is geen recept of tijd voor te geven. Er kunnen maanden overheen gaan, maar duidelijk is dat het naspelen, 's nachts wakker worden en vermijden geleidelijk moeten afnemen. Is dat niet zo, dan kan geprobeerd worden wat dwingender het gewone leven z'n gang te laten nemen en de normale eisen te stellen. 'Natuurlijk niet al na tien dagen. Als een kind neigt tot vermijden, moet je daarover praten. Maar probeer niet te beschermend zijn, dan geef je het kind de boodschap dat het toch echt gevaarlijk is', waarschuwt Boer. Lukt het dan nog niet, bijvoorbeeld als een spel steeds gespeeld moet worden maar geen verlichting biedt, dan is professionele hulp aan te bevelen.

Daarbij wordt wel een periode van maximaal een half jaar na de gebeurtenis genoemd. Met cognitieve gedragstherapie of EMDR (een herbelevingstechniek) worden bij kinderen goede resultaten geboekt. Het valt moeilijk te voorspellen welke kinderen het grootste risico hebben om posttraumatische stress te ontwikkelen. Zelfs over het percentage is onduidelijkheid. Een kwart tot een derde van de direct betrokken kinderen zou – in enige mate – hulp nodig hebben met de verwerking van het drama. Er is enige relatie met de persoonlijkheid – extraverte kinderen zouden het wat gemakkelijker hebben dan introverte kinderen – maar hard zijn de conclusies niet.

Bosbranden

Uit onderzoek onder slachtoffers van bosbranden in Australië blijkt wel een verband tussen ouders en kinderen. Als ouders meer last hebben, lopen kinderen ook meer risico bij hun traumaverwerking. Van der Velden is dan ook sceptisch over preventie. 'Als leerkracht en ouders kun je ervoor open staan

dat kinderen verdrietig zijn. Je kunt onnodige stress wegnemen. Maar toch zullen dat bepaalde kinderen psychopathologie ontwikkelen. Door oplettendheid kan worden voorkomen dat kinderen er te lang mee doorlopen.' En journalisten? 'We weten niet precies wat veel media-aandacht doet', zegt Van der Velden. 'Die kan de nodige informatie voor het thuisfront bieden. Er zijn ook aanwijzingen dat mensen die veel tv kijken, langer last hebben doordat de gebeurtenis steeds wordt herhaald. Voor herstel van controle is rust op bepaalde momenten wel belangrijk. Dus even de tv uit of niet over de gebeurtenis praten.' Vaak vinden mensen het juist prettig dat de media er zijn, als erkenning van het drama. Sommigen staan ook graag in de belangstelling. 'Dat kan geen kwaad', denkt Boer. 'Wel moet het op vrijwillige basis gebeuren. Men moet ook beseffen dat wat wordt gezegd de hele wereld over kan gaan.'

Copyright: Evenblij, Maarten

---

5. Verdere informatie

Meer informatie

Downloaden van het protocol '(Vermoeden van) ongewenst gedrag' en het *Draaiboek rouw en verdriet*:

- Ga naar www.scouting.nl.
- Log in op Mijn Scouting.
- Klik op Bestuur & organisatie.
- Klik op Calamiteiten.

Wil je je meer verdiepen in dit onderwerp? Kijk dan eens in een van de volgende boeken:

- Jong verlies, een handreiking voor het omgaan met rouwende kinderen.
- Afscheid voor altijd, omgaan met verdriet en rouw in het primair onderwijs.
- Doodnormaal? Verdriet en rouw bij leerlingen.

Deze drie boeken zijn geschreven door R. Fiddelaers-Jaspers.

Websites:

- www.scouting.nl
- www.achterderegenboog.nl
Stichting Achter de Regenboog ondersteunt sinds 1993 kinderen en jongeren bij het verwerken van het overlijden van een dierbare, zodat deze gebeurtenissen geen belemmering vormen om een gezond volwassen bestaan op te bouwen.